

Dziękuję LT, 08.05.2018 r. Z.

Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Wpłynęło dn. 08.05.2018 r.
Nr 576/15/2018
Zał. -

Ks. prof. zw. dr hab. Zygfryd Glaeser
Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny
ul. Kard. Kominka 1a
45-032 OPOLE

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgra Pawła Rataja,
pt. *Kult miłosierdzia Bożego w Kościele rzymskokatolickim*
i Kościele polskokatolickim w Polsce.
Studium liturgiczno-porównawcze
Warszawa 2018, ss. 289 (wydruk komputerowy)
napisanej na Wydziale Teologicznym
Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie
pod kierunkiem bpa prof. zw. dra hab. Wiktora Wysoczańskiego

VIII pielgrzymkę do Ojczyzny w 2002 r. papież Jan Paweł II odbył pod hasłem „Bóg bogaty w miłosierdzie” (Ef 2,4). W swoim przemówieniu wygłoszonym na krakowskich błoniach skierował do swoich Rodaków i do wszystkich ludzi dobrej woli następujące przesłanie: „Kościół od początku swego istnienia, odwołując się do tajemnicy Krzyża i zmartwychwstania, naucza o Bożym miłosierdziu, które jest rękojmnią nadziei i źródłem zbawienia człowieka. Wydaje się jednak, że dzisiaj jest szczególnie wezwany, by głosić światu to orędzie. Nie może zaniechać tej misji, skoro wzywa go do tego sam Bóg (...). Trzeba, aby Jego orędzie o miłosiernej miłości zabrzmiało z nową mocą. Świat potrzebuje tej miłości. Nadszedł czas, żeby Chrystusowe przesłanie dotarło do wszystkich, zwłaszcza do tych, których człowieczeństwo i godność zdaje się zatracać w *mysterium iniquitatis*. Nadszedł czas, aby orędzie o Bożym miłosierdziu wlało w ludzkie serca nadzieję i stało się zarzewiem nowej cywilizacji – cywilizacji miłości” (Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone na krakowskich błoniach*, 18.08.2002). W ten sposób Jan Paweł II wprowadził w problematykę Bożego miłosierdzia jako takiego, podkreślając jego uniwersalność, a także społeczno-egzystencjalną i eklezjalno-ekumeniczną wartość.

Papież Franciszek w bulli *Misericordiae vultus* [dalej = MV], ogłaszającej Rok Miłosierdzia (2016), nawiązał do teologicznej myśli swoich poprzedników na ten temat, zachęcając do nieustannej kontemplacji tajemnicy miłosierdzia. Tajemnica ta „jest (...) dla nas źródłem radości, pogody i pokoju. Jest warunkiem naszego zbawienia”. Jest kategorią, która „objawia Przenajświętszą Tróję”. „Miłosierdzie to najwyższy i ostateczny akt, w którym Bóg wychodzi nam na spotkanie. Miłosierdzie jest podstawowym prawem, które mieszka w sercu każdego człowieka, gdy patrzy on szczerymi oczami na swojego brata, którego spotyka na drodze życia. Miłosierdzie to droga, która łączy Boga z człowiekiem, ponieważ otwiera serce na nadzieję, że będziemy kochani na zawsze, pomimo ograniczenia, jakim jest nasz grzech” (MV 2). Tajemnica Bożego miłosierdzia odsłania istotę „Oblicza Boga”. Stąd jest tak bliska człowiekowi początku XXI w. poszukującemu wyzwolenia spod zniewolenia, jakie często funduje mu dzisiejszy świat. Należy więc z satysfakcją przyjąć rozprawę doktorską mgra Pawła Rataja pt. *Kult miłosierdzia Bożego w Kościele rzymskokatolickim i Kościele polskokatolickim w Polsce. Studium liturgiczno-porównawcze* (Warszawa 2018, ss. 289 wydr. komp.) zrealizowanej na Wydziale Teologicznym ChAT w Warszawie pod kierunkiem bpa prof. dra hab. Wiktora Wysoczańskiego. Dodatkowy atut prezentowanej rozprawy tkwi w jej ekumenicznym zamierzeniu. Autor dysertacji stara się zaprezentować kult miłosierdzia Bożego w dwóch Kościołach: rzymskokatolickim i polskokatolickim, zwracając uwagę na jego ekumeniczną wartość i przydatność. Swoją projekt badawczy zrealizował pod naukowym nadzorem jednego z wybitnych ekumenistów polskich, biskupa Kościoła polskokatolickiego i profesora zw. Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, Wiktora Wysoczańskiego.

1. Cel, problem, metoda, źródła oraz struktura rozprawy

Problem i cel rozprawy mgr Paweł Rataj sformułował, stawiając kilka istotnych pytań badawczych: „Czy teksty modlitewne zamieszczone w księgach liturgicznych stosowanych w Kościele polskokatolickim i w Kościele rzymskokatolickim ukazują Boże miłosierdzie? W jaki sposób Boże miłosierdzie jest czczone w liturgii Kościoła rzymskokatolickiego i Kościoła polskokatolickiego?” (s. 13).

Realizując swój doktorski projekt badawczy, jego Autor wykorzystał kilka metod badawczych. Określił je następująco: „Posłużymy się (...) zasadniczo metodą analityczno-krytyczną z zastosowaniem zasad hermeneutyki liturgicznej. Analizie poddamy teksty liturgiczne, zwłaszcza formularze mszalne. Euchologia zostaną opracowane według zasad hermeneutyki liturgicznej, co pozwoli nam na krytyczną ocenę form kultu Miłosierdzia Bożego” (s. 13).

We „Wstępie” Doktorant opisał zasadnicze źródła, które wykorzystał w konstruowaniu tekstu rozprawy. Zaznaczył, że podstawowymi źródłami są dla niego „wszystkie księgi liturgiczne stosowane w liturgii Kościoła rzymskokatolickiego oraz Kościoła polskokatolickiego, a więc Mszał Rzymski, Liturgia Mszy Świętej Kościoła Polskokatolickiego, Rytuał, Liturgia Godzin, czy Obrzędy sakramentów i sakramentaliów. Cennym źródłem, z którego wiele myśli pokrywa się z tekstami liturgicznymi jest „Dzienniczek” św. Faustyny Kowalskiej” (s. 13). Wyniki badań Doktorant zestawiał z literaturą pomocniczą. Podkreślił, że zasadniczo odniósł się „do wszystkich możliwie dostępnych prac i publikacji o charakterze naukowym” (s. 13).

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska autorstwa mgra Pawła Rataja składa się z trzech zasadniczych rozdziałów (s. 15-253), które zostały podzielone na mniejsze jednostki, tzn. punkty i podpunkty. Poprzedzono je: „Stroną tytułową” (s. 1), „Spisem treści” (s. 2-4), „Wykazem skrótów” (s. 5-6) oraz „Wstępem” (s. 7-14). Formą podsumowania rozprawy jest „Zakończenie” (s. 254-257). Pracę zamykają: „Bibliografia” (s. 258-285), „Streszczenie” (s. 286-287) oraz „Summary” (s. 288-289). W pierwszym rozdziale rozprawy (s. 15-98) Doktorant przedstawił biblijno-teologiczne podstawy kultu miłosierdzia Bożego oraz istotne elementy historyczno-teologiczne tegoż kultu w Kościele rzymskokatolickim i w Kościele polskokatolickim w Polsce. W ramach drugiego rozdziału pracy (s. 99-176) jej Autor zaprezentował elementy kultu miłosierdzia Bożego w tekstach liturgicznych obydwu Kościołów zawartych w *Mszale Rzymskim dla Diecezji Polskich* oraz w *Liturgii Mszy Świętej Kościoła Polskokatolickiego* (s. 100-133), w tekstach liturgicznych związanych z udzielaniem sakramentów (s. 134-152) oraz w modlitwach błogosławieństw i w modlitwach związanych z innymi obrzędami kościelnymi (s. 153-176). W trzecim rozdziale rozprawy (s. 177-253) Doktorant opisał pozaliturgiczne formy kultu

miłosierdzia Bożego oraz szczególne miejsca związane z tymże kultem zarówno w Kościele rzymskokatolickim, jak i w Kościele polskokatolickim w Polsce.

2. Ocena formalna

Rozprawa doktorska autorstwa mgra Pawła Rataja to studium liturgiczno-porównawcze prezentujące istotne elementy kultu miłosierdzia Bożego w Kościele rzymskokatolickim i w Kościele polskokatolickim w Polsce. O formalnej wartości recenzowanej pracy decyduje kilka czynników. Podkreślić należy jasne i czytelne sformułowanie tematu rozprawy. Również konstrukcję pracy, obejmującą trzy zasadnicze rozdziały, podzielone na punkty i podpunkty, uznaję za jasną, logiczną i spójną. Język rozprawy jest poprawny, choć zdarzają się niedociągnięcia o charakterze formalnym. Oto kilka przykładów:

1. Po tytułach niektórych rozdziałów, paragrafów i punktów Doktorant błędnie stawia kropki (np. s. 19; 92; 94; 135; 137; 164; 168; 173).

2. Doktorant jest niekonsekwentny w stawianiu kropek w miejscach wskazujących na numer przypisu: raz kropki stawiane są przed cyframi, innym razem po nich.

3. Zdarzają się błędy literowe i interpunkcyjne.

Zapisy bibliograficzne są zasadniczo poprawne, choć i tu zauważam w niektórych miejscach brak konsekwencji, np.: po „tamże” zasadniczo stawiany jest przecinek, a czasem nie; po skrótach dokumentów zasadniczo stawiany jest przecinek, a czasem nie, itd.

Cel i problem rozprawy zostały zaprezentowane w jej „Wstępie” (zob. s. 13). Problem rozprawy można było przedstawić w sposób bardziej przejrzysty i skonkretyzowany. Dotyczy to także opisu zastosowanych metod badawczych (zob. s. 13).

Źródła wykorzystano w sposób wystarczający. Większą uwagę Doktorant skupił na dawniejszych opracowaniach tematu, mniej uwzględnił najnowsze. Nie uwzględnił opracowań spoza obszaru języka polskiego. Gdy chodzi o ostatnią uwagę, to przyznać należy, że Doktorant jest tu w dużej mierze usprawiedliwiony tym, że określił terytorialnie obszar prowadzonych przez siebie badań, ograniczając je do terytorium Polski.

3. Ocena merytoryczna

Mgr Paweł Rataj przedłożył do recenzji cenne opracowanie teologiczno-porównawcze. Jest to na gruncie polskim pierwsza tego typu rozprawa ujmująca porównawczo problem kultu miłosierdzia Bożego w Kościele rzymskokatolickim i w Kościele polskokatolickim w Polsce. W tej mierze należy uznać ją za opracowanie nowatorskie. Choć ukazało się wiele publikacji dotyczących kultu miłosierdzia Bożego w Kościele rzymskokatolickim, to jednak zestawienie ze sobą wielu obszarów tegoż kultu zarówno w Kościele rzymskokatolickim, jak i w Kościele polskokatolickim i ograniczenie ich do terenu Polski, nadaje pracy oryginalnego charakteru. Należą się tu słowa uznania zwłaszcza znakomitemu Promotorowi rozprawy za ukierunkowanie badań, jak i Doktorantowi za ich zrealizowanie.

Dysertację autorstwa mgra Pawła Rataja uznaję za bardzo potrzebną ze względu na jej walory ekumeniczne. Dziś, w dobie zaawansowanego dialogu między Kościołem rzymskokatolickim i Kościołem polskokatolickim w Polsce, otrzymaliśmy opracowanie teologiczno-historyczne wskazujące na ważny obszar dywergencji między obydwu Kościołami. Jako recenzent, nie mam wątpliwości co do tego, że całość rozprawy przeniknięta jest duchem ekumenicznym. Mam jednak wrażenie, że w rozprawie zbyt mało miejsca poświęcono tajemnicy miłosierdzia Bożego rozumianej jako istotny paradygmat ekumenii w ogóle, a w tym przypadku ekumenii rzymskokatolicko-polskokatolickiej.

Słusznie zauważył Sobór Watykański II, że podziały w Kościele są znakiem ludzkiej słabości i owocem grzechu. Przeciwnie są więc woli Chrystusa (por. DE 1) i w konsekwencji skierowane są przeciwko Kościołowi. Toteż Kościoły, by wyzwolić się spod ciężaru grzechu podziału muszą na nowo zaufać Bożemu miłosierdziu, gdyż miłosierdzie Boga jest wyrazem Jego odpowiedzialności za nas. Bóg czuje się odpowiedzialny za każdego z nas i za losy Kościoła. Oznacza to, że pragnie On naszego dobra i chce, byśmy byli szczęśliwi, napełnieni radością i pokojem. Wzywa Kościoły do tego, by w tym samym kierunku zmierzała miłosierna miłość chrześcijan (zob. MV 9). „Tak jak kocha Ojciec, tak też powinny kochać dzieci. Jak On jest miłosierny, tak też i my jesteśmy wezwani, by być miłosierni — jedni wobec drugich” (MV 9) – pisze w bulli *Misericordiae vultus* papież Franciszek. Odwołując

się do przesłania św. Jana Pawła II przypomina prawdę o tym, że „Kościół żyje swoim autentycznym życiem wówczas, gdy wyznaje i głosi miłosierdzie – najwspanialszy przymiot Stwórcy i Odkupiciela – i kiedy ludzi przybliża do źródeł miłosierdzia Zbawiciela, których jest depozytariuszem i szafarzem” (MV 11).

Podczas ekumenicznych niesporów sprawowanych w bazylice św. Pawła za Murami na zakończenie Tygodnia Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan (27.01.2016) papież Franciszek podkreślił, że „jedność jest darem miłosierdzia Boga Ojca”.

W 2014 r. opublikowano w Polsce tłumaczenie dzieła autorstwa kard. Waltera Kaspera pt. *Miłosierdzie klucz do chrześcijańskiego życia*. Śmiało możemy, parafrazując tytuł tegoż dzieła powiedzieć, że skoro miłosierdzie jest kluczem do chrześcijańskiego życia, to jest ono również szczególnym kluczem dla ekumenii. Odwołam się w tym miejscu do niezwykle trafnej recenzji dzieła kard. Kaspera, którą podjął papież Franciszek na kilka dni po swoim wyborze na Stolicę Piotrową w czasie rozważania przed modlitwą „Anioł Pański”. Powiedział wówczas: „Ta książka zrobiła na mnie duże wrażenie, bardzo duże... . Kard. Kasper uważa, że (...) miłosierdzie zmienia wszystko. To najlepsze, co może nas spotkać: ono zmienia świat. Odrobina miłosierdzia czyni świat mniej zimnym i bardziej sprawiedliwym”. Szkoda, że Doktorant zbyt mało skorzystał z dzieła kard. Kaspera, zaledwie we „Wstępie” o nim wspominając (zob. s. 10; 11).

W związku z powyższym, wracam do mojej wcześniejszej myśli o merytorycznym deficycie, jaki dostrzegam w recenzowanej rozprawie. Widzę go w zbyt mało wyrazistym pokazaniu konkretnych obszarów, w których kult Bożego miłosierdzia mógłby stanowić istotny paradygmat ekumenicznej teologii i ekumenicznych zamierzeń w relacjach rzymskokatolicko-polskokatolickich w Polsce. Kwestię tę stawiam więc jako temat debaty związanej z publiczną obroną recenzowanej rozprawy.

4. Wniosek końcowy

Pozytywna ocena recenzowanej rozprawy doktorskiej autorstwa mgra Pawła Rataja upoważnia mnie do stwierdzenia, że mimo pewnych uchybień o charakterze formalnym i merytorycznym, spełnia ona wszystkie wymogi stawiane w Polsce tego typu pracom (zob. Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki: Dz.U. z 2003 r. nr 65, poz. 595; z 2005 r. nr 164, poz. 1365 oraz Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 września 2016 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora: Dz.U. z 2016 r., poz. 1586). Studium autorstwa mgra Pawła Rataja uznaję za dojrzałe, oryginalnym oraz naukowo, pastoralnie i ekumenicznie przydatne. W związku z powyższym, wnoszę o dopuszczenie mgra Pawła Rataja do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. prof. zw. dr hab. Zygfryd Glaeser
ks. prof. zw. dr hab. Zygfryd Glaeser

dyrektor Instytutu Ekumenizmu i Badań nad Integracją WT UO

Opole, dnia 21 kwietnia 2018 r.